

İslam Âlemi Biyoteknolojiye Nasıl Yaklaşıyor?

Prof.Dr. Nazimi AÇIKGÖZ

Ege Üniversitesi Öğr. Üyesi
acikgoz@mail.ege.edu.tr

Özet:

Son yıllarda hızlı bir çıkış yapan biyoekonominin ağırlıklı sektörü biyoteknoloji, yalnız ABD’de 100 milyar US\$’a ulaşan iş hacmi ile dikkatleri çekmektedir. Her ne kadar biyoteknolojiyi bir türlü benimsemeyen AB, biyoteknoloji firmalarını ABD’ye kaçırıyorlarsa da[1] özellikle BRIC ülkelerinin kamu sektöründe geliştirilen transgenik çeşitlerle, kendi çiftçisine ucuz tohumluk sağlayarak biyoteknolojinin artularından yararlandırmaya başlamışlardır[2]. 30’dan fazla ülkede 16,7 milyon çiftçinin ürettiği transgenik ürünlerin ekonomik ve tarımsal önemi çarpıcıdır. GDO bitki tohumluğu dünya tohum pazarının % 36’sını oluşturmaktadır. Ortalama %30 maliyet düşüklüğü ile üreticilere, ekimine başlanıldığı 1996 yılından bu yana 70 milyar US\$ artı değer sağlayan GDO ürünlerini kullanan ülkeler arasında çok az sayıda Müslüman ülke bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Biyoteknoloji, islam, islam dini

Gerçi transgenik ürün tüketicileri arasında da sınırlı sayıda İslam ülkesi vardır. Peki bu durumu nasıl açıklıya biliriz? Teknoloji nimetlerinden yararlanma konusunda İslam âlemi hep treni kaçırmak zorunda mı? Bu konu özellikle şeriatla yönetilen İslam ülke din âlimlerini ve biyoteknoloji uzmanlarını 2010 yılında Malezya’da iki çalıştayda bir araya getirdi. Yayımlanan sonuç bildirgelerinde, olayın gerçekten pek iç açıcı olmadığı sergilenirken, geleceğe yönelik olarak din adamlarının ve biyoteknoloji uzmanlarının birlikte çalışmalarını ve görüş birliğinde olmaları dikkat çekicidir.

Bildirgelerde İslamın, insanlık için yararlı bilimsel yenilikleri desteklediği dile getirilirken, yasa ve yönetmeliklerin, biyoteknolojinin Müslüman ülkelerde kabulünü kolaylaştıracak şekilde ele alınması önerilmektedir. Ayrıca şeriata göre “kaynağı Halal olan her ürün HELAL, kaynağı haram olan gıdalardan türeyen veya türetilen ürünler ise HARAMDIR” saptaması yapılmıştır.

Diğer taraftan şeriat açısından, tarımsal üretime olumlu katkıları ve İslam âleminin gıda güvenirliliği için, modern biyoteknoloji ve gen mühendisliği bir KOLLEKTİF YÜKÜMLÜLÜK olarak benimsenmesi gereği vurgulanmıştır.

Son zamanlarda Türk Diyanet İşleri Başkanlığı yetkililerinin de tarımsal biyoteknolojiyi destekleyen beyanları medyaya yansımıştır.

BİYOTEKNOLOJİ NEDİR, NELER VAAD EDİYOR?

Dünyada 160 milyon hektara ulaşan transgenik çeşitler ürünleri bir çok ülkenin tarımında adeta çığır açmıştır. arken, şu anda birçok AB ülkesinde 100.000 Hektarı aşan alanda transgenik ürün tarımı yapılmaktadır. 1996 yılında başlayan biyotek çeşitlerin tarımında temel kavram, yeni çeşitlerin ıslah edilirken yeni genleri, kendi akrabalarından değil de bakterilerden almalarıdır. Bu genlerin fonksiyonları başlangıçta kelebek larvalarına veya yabancı ot ilaçlarına dayanıklılık gibi alışlagelmiş işlemlerdi. Fakat sağladıkları fayda milyarlarca ürünün kurtarılmasına, Arjantin ve Brezilya’da olduğu gibi milyonlarca hektar ikinci ürün biyotek soya ekimine olanak verecektir. Ortalama %30 civarında tasarruf sağlayan GDO’lu çeşitlerin çiftçiye, tarıma katkısı onunla kalmıyor ve her ülkede farklı bitkilerle adeta ekonomilerin çehresini değiştirmiştir. Örneğin Hindistan biyotek pamukla son on yılda ekim alanını ikiye, üretimini üçe katlamış ve dünyanın en fazla pamuk ihracatçısı oldu. Çin biyotek tohumluğun yarısını ulusal düzeye üretebilmiş ve teknoloji ihracatına başlamıştır. Diğer yönden yıllık tarımsal ilaçlama esnasındaki ölümlü kazalarını da 250’den 50’lere düşürmüştür. Diğer taraftan yandaki şekilden de görüldüğü gibi biyotek ürünlerin yıldan yıla doğrusal artış hızı göz önünde bulundurulduğunda hiçbir ülkenin bu gelişmelerden uzak kalmaması gereği de ortaya çıkmaktadır.

Biyoteknolojinin kaymağını yiyerek tarımlarını şahlandıran ülkenin bu teknolojiye ulaşım için yaptıkları atılımlar da bu güne kadar görülmemiş eylemlerdendir:

- Brezilya uluslararası bir firmaya özel (transgenik)çeşit siparişi veriyor;
- Pakistan tüm ulusal ıslahçı firmalarına ücretsiz dağıtmak üzere bir gen satın alıyor!

Çok daha çarpıcı olan, mısır, soya, pamuk ve kolzanın dışında şekerpancarı, çeltik, patates, nohut, lahana, karnabahar, bamya, patlıcan gibi bitkilerde, 60 ülkede, yeni yeni genotipler (2012 yılı itibarı ile 1045 adet) tarla denemeleri aşamasına gelinmiş olmasındır.

BİYOTEKNOLJİNİN DİNLE NASIL BİR BAĞLANTISI VAR?

Aslında biyotek ürünlerin ilk pazara çıktığında, GDO’lu ürünler dinle ilişkilendirilmemişti. Ne var ki biyoteknoloji karşıtlarının “kral kelebeklerinin soyu tükenecek” gibi hayali yaklaşımların inandırıcılığı kalmayınca, ele aldıkları konulardan biri de GDO’nun helal olmadığı savı olmuştur. Aslında 2000’lere gelinceye dek tarım felsefi, dini ve hukuki açıdan ele alınmıştır. Fakat ürün işleme, ticareti ve tüketimi gibi ayrışan öğeler öne çıktığında “etik” kavramı devreye girmiştir. Özellikle küreselleşme ve biyoteknolojinin hızlı gelişimi ile değerler “etik”in de ötesine geçmiştir. Biyoteknolojinin elindeki genetik değiştirme, aslında yeni canlı çeşidi geliştirme konusunda insanın devreye girmesidir ve bir noktada doğanın zorlanmasıdır. İşte burada din, otomatik olarak “siz yaratıcı mısınız” sorusunu ortaya koyabiliyor.

İSLAM VE BİYOTEKNOLOJİ NASIL BAĞDAŞIR?

Diğer dinlerin aksine helal – haram kavramının önemi ve son yıllarda “helal gıda”nın ticari olarak öne çıkması nedeniyle[3] () GDO olayı İslam’da büyük ilgi çekmiştir. Daha 1998’lerde Kuveyt’de toplanan İslam âlimleri GDO’lu ürünlerin insan sağlığına ve çevreye olumsuz etkilerinden korkuya rağmen, İslam’da biyoteknolojideki gelişmeleri engelleyecek bir yasa olmadığını dile getirmiştir. 2003’de ile Endonozya Ulema Konseyi GDO’lu ürünlerin ithalatını ve tüketimini onaylıyorlardı. Buna karşı görüş sahipleri ağırlıklı olarak, “Yaratıcının her şeyi mükemmel yarattığı ve hiç kimsenin onlarda herhangi bir değişiklik yapma hakkı olmadığını savunuyorlardı. Yine 2010 yılında İslam Kalkınma Teşkilatının (İKÖ) 5. dünya helal forumu esnasında toplanan “GENETICALLY MODIFIED (GM) CROPS & HALAL WORKSHOP - Genetiği Değiştirilmiş Bitkiler ve Helal Çalıştayı” raporu bu konuda çok belirleyici bir saptama yapmıştır.

Ø Biyotek ürünler yoğun olarak gıda ve çevresel etki testlerinden geçtikleri için İslami dünyada Halal olarak kabul edilebilirler;

Ø Biyoteknoloji konusunda karar vereceklerin sağlıklı olarak bilgilendirilmesi ve toplumun konuyu benimseyebilmesi için farkındalık yaratma çalışmaları yerinde olacaktır;

Ø Özel ve kamu sektörünce uygulanacak biyoteknoloji bilgilendirme ve eğitim programları, ülkede biyoteknolojinin benimsenme hızının artıracaktır;

Ø Biyoteknolojinin gelişmesinde, özellikle üretim ve işlenme aşamasında ulemanın görüşlerine yer verilmelidir.

Aynı yıl 1-2 Kasım 2010 yılında Penang, Malezya’da gerçekleştirilen “International Workshop for Islamic Scholars and Experts of Modern Biotechnology: Shariah Compliance” – “Uluslar arası İslam Âlimleri ve modern biyoteknoloji uzmanları: şeriata uygunluk çalıştayı” sonuç bildirgesinin ilk paragrafında yer alan şu ifadeler çok çarpıcıdır[4]:

“1960’lardan günümüze dünya nüfusu üç katı artarken iyi beslenemeyenlerin oranı sürekli bir artış göstermiştir. İslam ülkelerini büyük bir bölümü, gelirlerinin %80’nini gıdaya ayırmak durumundaki gelişmekte olan ülkeler gurubunda yer almaktadır. Bu nedenle Müslümanlar, nüfus artışı, üretim kaynaklarının sınırları zorladığı ve artan küresel ısınma tehditleri karşısında, gıda maddeleri üretimi ve gıdaya erişim sorunlarını çözecek stratejiler geliştirmek zorundadırlar”

Gerçekten de 30’dan fazla ülkede 16 milyon çiftçinin ürettiği transgenik ürünlerin ekonomik ve tarımsal önemi dikkat çekmektedir. Dünya tohum pazarında % 36’lar oranında pay sahibi olan[5], ortalama %30 maliyet düşüklüğü ile üretenele ekimine başlanıldığından bu yana 70 milyar US\$ artı değer sağlayan GDO ürünleri fakir toplumlardan uzak tutmak akıl karı mıdır? Hele hele küresel ısınma risklerinin arifesinde, birçok ülke tuzlanmaya, kurağa dayanıklı yeni çeşitler geliştiredururken, İslam ülkelerinin olaya seyirci kalması beklenilemezdi. Ne var ki GDO’ya karşı görüşler ideolojik boyutlara ulaşmış ve GDO’lu ürün araştırma parselleri fanatiklerce tahrip dahi edilebilmişti[6]. Diğer taraftan hızla gelişen “helal” gıda kavramı özellikle şeriatın hâkim olduğu ülkelerde yüksek ticari boyutlara ulaşmıştı. İşte bu nedenle yukarıdaki çalıştay ve sonuç bildirgesi önem kazanmaktadır.

Özetle sonuç bildirgesinde denilmektedir ki:

Ø İslam ve bilim tamamlayıcıdır. İslam, insanlık için yararlı bilimsel yenilikleri destekler. Modern biyoteknoloji ve gen mühendisliği, bütün İslam Örgütü üyelerinde takdir edilecek önemli bir gelişmedir. Yasa ve yönetmelikler, biyoteknolojinin özellikle Müslüman ülkelerde kabulünü kolaylaştırılmak zorundadırlar. Şeriatı göre kaynağı Halal olan her ürün HELALDİR. Kaynağı haram olan gıdalardan türeyen veya türetilen ürünler ise HARAMDIR;

Ø Şeriatı göre modern biyoteknoloji ve gen mühendisliği, bitki ıslah yöntemlerinden olup, diğer bitki ıslah tekniklerinden farklı değildir;

Ø Yeterli gıda güvenirliliğini sağlamak bizim İslami yükümlülüklerimizdir. Bütün Müslüman ülke hükümetleri, uluslararası organizasyonları ve araştırma kuruluşları modern biyoteknoloji ve gen mühendisliği araştırma ve geliştirmelerini desteklemelidir;

Ø Şeriat açısından, tarımsal üretime olumlu katkıları ve İslam âleminin gıda güvenirliliği için, modern biyoteknoloji ve gen mühendisliği bir KOLLEKTİF YÜKÜMLÜLÜK olarak benimsenmeli ve ihmal edilmemelidir;

Ø Modern biyoteknoloji ve gen mühendisliği konusunda toplumun bilgilendirilmesi ve eğitimi, din âlimlerinin, bilim adamları ve toplumun birlikte çalışmasını gerektirmektedir;

Ø Sağlıklı kararların alınabilmesi için ilgili tarafların, şeffaf ortamlarda gerçek bilimsel verilere ulaşabilmesi sağlanmalıdır.

Bu sonuç bildirgesi öncesinde ve sonrasında tüm İslam Ülkelerinde bir seri gelişmenin yaşandığı bir gerçek. Burada yalnız iki ülkedeki İran ve Pakistan'daki gelişmelere kısaca bir göz atalım. İran, tescil ettiği çeltiğin yanında, önümüzdeki yıllarda transgenik pamuk, şeker pancarı, yabancı ot ilacına dayanıklı kolza ve yonca ile ilgili tarla denemelerini başlatmıştır. Diğer taraftan transgenik hayvan çalışmalarını da sürdüren İran'ın, özellikle süt proteinindeki değişikliklerle ilaç sanayi için 2-3 yıl içinde tescil edileceği transgenik keçi genotipleri geliştirdiği de bilinmektedir. Pakistan ise, daha öncesinde kaçak olarak yurtdışından gelen GDO pamuğu, geliştirerek, 2011 yılı itibarı ile 3 milyon hektarlık ekim alanına ulaşmış ve gelecek yıllarda tescil edilmek üzere, pamuğun (çeşit sayısını artırmak için) yanında mısır, buğday ve şeker kamışı çeşit adaylarının tarla denemelerini sürdürmektedir.

İslam ülkelerindeki tarımsal ürün ithalatı ve hızlı nüfus artışı karşısında lif, gıda ve ilaç hammaddelerinin kendi bünyelerinde üretimi için büyük çapa sarf etmeleri gerekmektedir. Bu nedenle modern biyoteknolojiden yararlanmak üzere bir seri atılım içindedirler. Nitekim Pakistan’da 27-29 Şubat 2012 tarihleri arasında gerçekleştirilen “International Workshop on Applications of Modern Biotechnology in Muslim Countries, Islamabad” ve 1 Mart 2012 tarihinde gerçekleştirilen “Global Status, Impact and Future Prospects of Biotech Crops” çalışmaları biyoteknoloji konusunda 10. sırada olan Pakistan’ın daha da büyük adım atacağına göstergesidir.

Biyoteknoloji karşıtlarının bu tip toplantılara ve toplantı sonuç bildirgelerine değişik tenkitler gelmiştir

(http://gmwatch.org/index.php?option=com_content&view=article&id=13351,http://www.councilforresponsiblegenetics.org/blog/post/_SHock-as-GM-declared-halal.aspx). Bu görüşler genelde biyoteknolojinin ve dolayısı ile GDO olayını neredeyse “şirk koşma” ile eşdeğer ilan etmektedirler. 4. surenin 117 ayetine; 15. surenin 19. ayetine ve 30. surenin 30. ayetine dayandırılan tenkitler, ağırlıklı olarak biyoteknolojik değişimi yapanların, mükemmel yaratılan dünyayı değiştirmeye kalktıkları, hâlbuki böyle bir değişime gerek olmadığı doğrultusunda olmuştur. Sanki İslamiyet öncesinden beri at ıslahında aygır tercihi yapılmıyormuş gibi!

TÜRKİYE’DE OLAYA NASIL BAKILIYOR?

Türk Standartları Enstitüsü (TSE) tarafından Denizli Pamukkale Üniversitesi (PAÜ) tarafından düzenlenen "Helâl Gıdanın Yeri ve Önemi" konulu panelde GDO'lu ürünlerle ilgili konuşan bir yetkili, Din İşleri Yüksek Kurulu üyelerinin, konunun uzmanı bilim adamlarıyla görüşüğünü, bazılarının lehte, bazılarının aleyhte görüş belirttiğini aktardı. Domuz geni bulunan GDO'lu ürünlerin hem üretiminin hem de tüketiminin doğru olmadığını da vurgulayan aynı şahıs, “İçinde domuz geni ve necis[7] maddeler yoksa bile ürünün zararlı olduğu yönünde bir zan oluşmuşsa, zararı faydasından daha çoksa bu durumda zararı oranında mekruh veya haram diyebiliriz.” şeklinde konuştu. Yine aynı şahıs, “Peynir mayalarının domuz orijinli jelatinlerden olmaması gerekiyor. Haram olan bir şey kimyasal değişimler sonucunda asıl vasfını kaybetmişse, farklı bir madde ortaya çıkmışsa, başka alternatif yoksa tüketimin caiz olacağı ifade ediliyor ve ancak domuzda bunu söyleyemiyoruz” şeklinde devam etmiştir.

İslam Kalkınma Teşkilatı'nın "Helal Gıda Standart" hazırlıklarını Türkiye'de Devlet Planlama Teşkilatı üstlenmiştir. 52 ülkeden uzmanların katıldığı Standart Hazırlama Komitesince son şekli verilecek standartların uluslararası ticarete eksiksiz uygulanacağı beklenmektedir. Umarız Türk komitesi yukarıda değinilen çalıştay sonuç bildirelerini göz önünde bulundurur.

HİRİSTİYAN ALEMİ BİYOTEKNOLOJİYE OLUMSUZ BAKAMAZ!

2000 yılında papa, biyoteknolojinin yalnız ekonomik katkılar cephesinden değil, bilimsel ve etik açıdan da değerlendirilmesi gerektiğini dile getirmişti. Fakat Hıristiyan toplumunun çoğunluğu, gıda konusunda özel beklentileri yoktur. Ancak bazı mezheplerde belirli günlerde bazı gıdaları tüketiminde duyarlılık da bilinmelidir. Örneğin "Seventh Day Adventists" kutlamaları esnasında domuz eti yemekten sakınılmaktadır. Hem bilim adamı ve hem de teolog olan Donald Bruce Kuzey Amerikan Hıristiyan toplumunun biyoteknolojiyi ve dolayısıyla GDO'lu bitkileri kucakladığını dile getirmektedir. Kendisi, Hıristiyan âleminde ferdi karşı koymaları normal karşılarken, genelde dini açıdan GDO'ya karşı olmadıklarını belirtmektedir. Katolik mezhebinin zaten biyoteknolojiye bakışı, işin başından beri "olumlu" olarak bilinmektedir.

DİĞER DİNLERDE DURUM!

Musevi toplumunda hayati bilimlerle ilgili görüşleri dini liderler serbest olarak açıklarlar. Yani genel bir hükme rastlanmaz. Biyoteknoloji de bu bağlamda adeta yerel dini liderlerin yönlendirilmesi ile kabul veya ret edilir. Nitekim bir görüşe göre bitkilerde aşı, melezleme ve dolayısıyla hibrit çeşit tüketimi dinen uygun görülmemektedir. İngiltere'de de GDO ile Yahudiliğin bağdaşamayacağı dile getirilirken, bunu ABD'deki Yahudi çevreci guruplar da desteklemektedirler. Diğer bir dini liderin görüşüne göre ise "insanoğlu Allahın yarattığı her şeyi kullanabilir fakat doğanın temel işlemine müdahale edemez". Buna karşı görüş sahibi dini liderlere göre, insanlığın refahı, hayat kalitesinin yükseltilmesi için bilim adamlarının transgenik bitki araştırılması normal karşılanmalıdır. Musevi toplumundaki bu farklı fikirler nedeniyle denilebilir ki dini liderler, bilim adamları ve yetkili yorumcular GDO konusunda görüş birliğine varamamışlardır.

Hindular da dini liderlerine bağlı olarak, birbirlerinden farklı görüşlerini tarımsal biyoteknolojide de sürdürmektedirler. Geleneksel şölenlerde ve oruç döneminde tüketilmesi belirlenmiş gıdalar

arasında GDO'lu ürünler olmayacaktır. Fakat bu dönemler dışında yiyecek tüketimindeki serbestlik ve bağımsızlık Hindu felsefesinin bir parçasıdır. Hinduizm'de belirli yiyecekler özel karakterlerle öne çıkmaktadır. Asıl olan yiyecekteki safiyet, temizlik, enerji, duruluk ve tutkudur. Eğer GDO'lu yiyecekler bu kıstas dışında kalıyorsa ruhları kirlettiklerine inanılır ve toplumda tüketim şansı bulamaz. Genelde gıda konusunda gelişmekte olan ülkelerdeki sıkıntılar nedeniyle Hindu toplumunun birçok kesiminde transgenik gıda ticareti ve tüketimi süregelmektedir.

Budizm ise öğretilerin dışına çıkma hususundaki tutuculuğu nedeniyle, biyoteknolojik ürünleri kabul etmemektedirler. Ne var ki dünyada yaşanan gıda krizlerinde, kendilerinin de geminin bir yolcusu olarak (bir noktada mecbur kaldıklarında) GDO'lu ürün tüketebilecekleri felsefelerinde yer almaktadır.

GDO'lu ürün tüketiminde “yerli” diye tanımlanan MAYA'larda farklı bir görüşe rastlanmaktadır. Genetik mühendisliği sömürgeceliğin, soykırımın adeta bir devamı olarak algılanmakta ve bu nedenle kabul görmemektedir.

[1] Açıkgöz 2012. *AB “GDO'ya hayır”la neler kaybediyor?* <http://blog.milliyet.com.tr/gidakrizivebilim> (26 Şubat 2112)

[2] Açıkgöz 2012. *BREZİLYA'NIN TARIMSAL MUCİZESİ* <https://nacikgoz.wordpress.com> (19.08.2012)

[3] *Dünyada helal yapılan ticaretin boyutlarının 600 milyar doları gıda olmak üzere, kozmetikler ve diğer tüketim maddeleri de dikkate alınırsa 2 trilyon dolara kadar çıktığı tahmin ediliyor*

[4]http://www.isaaa.org/resources/publications/shariah_compliance/download/International%20Workshop%20for%20Islamic%20Scholars%20on%20Agribiotechnology-Shariah%20Compliance.pdf

[5]<http://blog.milliyet.com.tr/gidakrizivebilim>

[6]<http://networkedblogs.com/F2RW9>

[7] Genel olarak, leş, kan, domuz eti, sarhoş edici içkiler, insan idrar ve dışkısı, kusmuk, eti yemeyen hayvanların eti, idrarı ve dışkısı dinen necistir.

